

Een les kunstbeschouwing: kunst als hemelvenster (voorbeeldles hoger onderwijs)

Winnie Verbeek

Dit materiaal is onderdeel van het compendium christelijk leraarschap dat samengesteld is door het lectoraat Christelijk leraarschap van Driestar hogeschool. Zie ook www.christelijkleraarschap.nl.

Samenvatting	Deze voorbeeldles komt uit het boek 'Venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk'. In dit boek wordt geprobeerd om leraren ertoe aan te zetten om vanuit de schoolvakken verbindingen te leggen met het christelijk geloof. Deze les is een les kunstbeschouwing die geschikt is voor de pabo. De les gaat over een schilderij van Lambert Jacobs.
Bronvermelding	Mackay, E. (2014 Apeldoorn) Venster op de hemel. Christelijk leraarschap in de lespraktijk.
Thema *	Inspiratiebronnen
Gebruik **	Handen
Plaatsingsdatum	2014
Gerelateerde artikelen	n.v.t.
Trefwoorden	Voorbeeldles, venster op de hemel, pabo, kunstbeschouwing

* In het compendium wordt al het materiaal verdeeld over de acht thema's van christelijk leraarschap: *onderwijs, inspiratiebronnen, leraar, leerling, leerstof, didactiek, schoolteam, leidinggevenden*.

** Het materiaal kan gebruikt worden als onderbouwing en visievorming (*hoofd*), bezinning en reflectie (*hart*) of biedt concrete handreikingen en voorbeelden (*handen*).

5. Een les kunstbeschuwing: kunst als hemelvenster

Winnie Verbeek

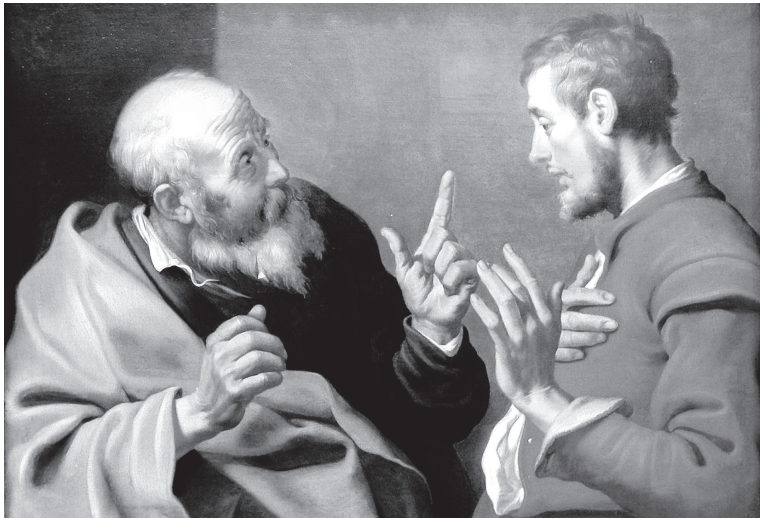
1. Inleiding

Lesgeven op de pabo betekent dat je, naast het overdragen van specifieke vakkennis, studenten toerust voor hun eigen lespraktijk. Daar hebben we de zogenaamde vakdidactische ateliers voor. Op de praktijk gerichte uren, waarin de studenten toewerken naar het lesgeven op de basisschool. Vier uur achter elkaar, soms verdeeld in blokken van twee, soms in één stuk achter elkaar geplaatst. In zo'n dagdeel moet er veel gedaan worden.

In pabo 1 richten we de ogen van de student in zo'n vakdidactisch atelier op de kern van het vak beeldende vorming. Wat zijn essentiële onderdelen die een les tekenen of handvaardigheid uittillen boven het doorsnee knutsel- of hoe-houd-ik-ze-weer-even-gezellig-bezig-lesje? Naast de aandacht voor technische vaardigheden, die kinderen en studenten zich eigen moeten maken middels experiment en werkproces, betekent dat ook duidelijke aandacht voor kijkervaringen, voor ontmoetingen. Verrassende ontmoetingen vaak! Hoe kun je kinderen leren de wereld met een open en verwonderende blik tegemoet te treden? Dat kan alleen als je als leerkracht zelf leert kijken, je eigen ogen opengaan en je de waarde van verwondering zelfstandig leert ontdekken. De waarde van verwondering ligt voor de christelijke leerkracht in lof, eerbied en dankbaarheid voor de Schepper. Zowel in de veelkleurigheid van de schepping

als van de schepselen ligt een overvloed van rijkdom, vreugde en genade besloten. We kunnen dat ervaren als balsemende genadegaven in de gebrokenheid van de samenleving.

Een open oog voor de wereld, een hart voor de Schepper en voor de schepping. Prachtige woorden en idealen die de meeste studenten op de Hogeschool gelijk zullen onderschrijven. Maar hoe nu handen en voeten daaraan te geven? De student moet ook praktisch leren hoe hij verwondering op kan wekken, zelf een bewust moment in de klas kan creëren om gezamenlijk verrast te worden. Hij mag leren hoe in deze zorgvuldig door hemzelf gearrangeerde ontmoetingen eigen verrassende leermomenten opduiken. Dan verwondert hij zich niet alleen over het kunstwerk, maar ook over de kinderen, die met een frisheid en teerheid zaken kunnen verwoorden waar je als leerkracht stil van wordt.

*Lambert Jacobsz, Elisa en Gehazi, 1629, olieverf op doek, 62 x 84 cm.
Hannover, Niedersächsisches Landesmuseum.*

Hieronder volgt een korte beschrijving van een moment waarin verwondering en gesprek, praktische toerusting en didactische vaardigheden, Bijbelse werkelijkheid en indringende boodschap met elkaar afgewisseld worden.

2. Narratio

Met pabo 1 nader ik het einde van het vakdidactische atelier. Met elkaar hebben we in lesmethodes gezocht naar de basis-elementen die in een evenwichtige les Beeldende Vorming aanwezig zouden moeten zijn: het aanbieden van een pakkende betekenislaag waardoor kinderen met plezier de opdracht en het probleem ingaan; het instrueren en verdiepen van materiaalgebruik met daarin ruimte en tijd om te experimenteren en uit te proberen; het bouwen van een heldere werkstructuur; het kinderen de ogen openen voor een van de beeldaspecten door middel van beeldbeschouwing; aandacht en ruimte voor het werkproces door in de les tijd te nemen om het werk van de kinderen te bekijken en te waarderen.

Dat is alles wel zo'n beetje geland. De studenten hebben methodelessen onderzocht en gekeken naar de zes vakwoorden: materiaal, vorm, betekenis, onderzoek, werkwijze en beschouwing. Soms waren die evenwichtig aanwezig, soms ontbrak er wat. Ze hebben kritisch een les bekeken: zouden zij hem zelf zo geven? Ze hebben een les herschreven en tot hun eigen persoonlijke lesopzet teruggebracht – van schrik vergeten ze bijna het eerder geleerde weer toe te passen. Nu zijn we aan het eind van het vakdidactisch atelier en hebben we een klein halfuur om ons te richten op de waarde van kunstbeschouwing met kinderen.

'Saai', zucht een aantal studenten hoorbaar. 'Kinderen vinden schilderijen toch saai?' 'Hoe moeten we daar nu een leuke les mee geven?' Mijn eigen enthousiasme is omgekeerd evenredig aan hun verwachtingen. Saai? Kunstbeschouwing met kinderen saai? Welnee, verrassend mooi! Studenten gaan een topervaring opdoen in de stage, ik weet het bijna zeker! Maar eerst gaan we ze toerusten, om ze zo een stuk zelfvertrouwen te laten krijgen, zodat ze niet in de aloude valkuil stappen van eindeloze kennisoverdracht. Dat is niet nodig en ook niet bevorderlijk voor de ontmoeting met kunst.

3. Verrassende kunstontmoetingen

Als vakgroep Beeldende Vorming hebben we een mooi boekje mogen ontwikkelen: *Verrassende kunstontmoetingen met kinderen*.⁷⁷ Studenten hebben dat aangeschaft en ik ga ze heel praktisch een aantal sleutels uit dit boekje meegeven. Daarmee kunnen ze, zonder al te veel voorkennis van een kunstwerk, snel een aanstekelijk gesprek aan de hand van een schilderij opzetten. De eerste sleutel die ze in handen krijgen, is eigenlijk te eenvoudig voor woorden. Ze moeten de kinderen uitdagen om goed te kijken en zorgvuldig te verwoorden wat ze zien. Op de beamer staat het krachtig geschilderde *Elisa en Gehazi* van Lambert Jacobsz (zie de afbeelding hierboven). Een door het leven getekende oude man is in gesprek met een beduidend jongere figuur. De titel en datering geef ik bewust niet, alleen het beeld is zichtbaar. Mijn eerste vraag is buitengewoon eenvoudig. Ik vraag de studenten rustig te kijken en te vertellen wat ze zien. Wat aarzelend komt het gesprek op gang. 'Ik zie een

77. W.P. Verbeek, *Verrassende Kunstontmoetingen met kinderen*, Gouda 2012.

oude man en een jonge man. Ze zijn in gesprek. Het lijkt wel of die jonge man zich verontschuldigt. Of die oude man hem iets aan het vertellen is.' Staccato wisselen de opmerkingen zich af.

Na ruimte te hebben gegeven voor deze eerste voorzichtige reacties, ga ik de aandacht verder richten: 'Jullie hebben het over een oude man en een jonge man. Welke elementen in het schilderij brengen die tegenstelling naar voren?' De studenten kijken opnieuw, in hun woorden zoekend naar de verbinding tussen dat wat zo vanzelfsprekend lijkt en de visuele aanwijzingen in het schilderij die ze naar hun aanname brachten. 'Je ziet het aan het gerimpelde, doorleefde gezicht van de oude man. Kijk eens naar die oude, dooraderde handen. De handen van de jonge man lijken frisser van kleur. Zijn gezicht is trouwens ook veel frisser, hij heeft een jeugdige blos op zijn wangen ... En de oude man heeft zo'n door de jaren uitgerimpeld voorhoofd, en zo'n kale schedel met van die typische plukjes haar.'

4. Een slag dieper

We kunnen nog een slag dieper kijken en verwoorden. Weer richt ik de aandacht door middel van een eenvoudige vraag. 'Wat is de verhouding tussen de oude en de jonge man?' Een beetje onbesuisd komt de eerste reactie: 'Die oude man is boos op die jonge, dat zie je gelijk!' 'Welnee joh', corrigeert een andere student onmiddellijk, 'hij vermaant 'm, maar hij is tegelijkertijd heel erg betrokken! Die jonge man lijkt 'm af te weren, weg te houden!' Al kijkend en puzzelend, wikkend en wegend in wat we zeggen, komen we erop uit dat de oude man een belangrijke boodschap op de jonge man over wil brengen. Dat is te zien aan zijn betrokken gezicht, de intensiteit van de

blik, de opgeheven vinger, maar ook de hele houding, die toegenegen is naar de jonge man. De jonge man lijkt daarentegen afwerend, afhoudend. Zo toegenegen als de oudere man is, zo terugtrekkend is hij, zowel in handgebaar en gezichtsuitdrukking als in houding. Waar de betrokkenheid er bij de oude man vanaf spat, lijkt de jonge man de boodschap verre van zich te willen houden, af te weren.

Zo zijn we al pratend bij de kern van het schilderij uitgekomen. Een intens betrokken relatie tussen een oude man en een jongere. Al kijkend, verwoordend, richtend, uitwisselend. Maar we kunnen opnieuw naar een diepere laag. Ik wil de studenten de intensiteit van het gesprek laten *voelen*. Ik introduceer de volgende sleutel van het doen en verwoorden en kies ervoor om de studenten het schilderij uit te laten spelen. Ze gaan in tweetallen te werk. Elk van de studenten kiest een rol – de oude of de jonge man – probeert zich in exact dezelfde positie te zetten als die van het schilderij. Als dat gelukt is, mogen ze een denkbeeldige dialoog met elkaar voeren. Wat zou de oude man zeggen? Hoe zou de jonge man reageren?

Wat er nu gebeurt, is zowel hilarisch als indrukwekkend. De rustige betrokkenheid van de klas verandert in een heel actief geheel. Het is een geluid van jewelste, met her en der gelach. De tweetallen gaan zitten. De blik gaat eindeloos heen en weer van de eigen houding naar het schilderij. De partner helpt soms even mee: 'Nee, die hand moet wat anders. En je moet een frons op je gezicht zetten. Kijk, jouw hand moet juist naar achteren.' Er wordt wat gelachen en gegiebed, toch is iedereen betrokken bezig. Langzaam gaan de gesprekken zich vormen. Ook keert de rust terug. Je ziet moeilijk kijkende studenten de rol op zich nemen van de oude man. Je ziet anderen met opgetrokken wenkbrauwen afstand houden en hun meest

onschuldige hoofd opzetten. Na een paar minuten leg ik het stil. 'Wat gebeurt er met je als je het schilderij zo naspeelt?' Ai, best een lastige vraag. Het blijft een tijdje stil. Dan komt een van de studenten met de opmerking dat je extra gericht aan het kijken bent naar de houdingen, de poses, de gebaren. Een ander benoemt dat je door het schilderij uit te spelen, door-krijgt hoe knap de schilder de compositie heeft uitgedacht en opgezet. Een derde zegt: 'Ik *voel* opeens hoe betrokken die oude man is, *hoe* graag hij zijn boodschap over wil brengen.' Anderen knikken. 'Ja, je *voelt* het.' 'En de jonge mannen, wat voelen zij?' Afweer, dat is voor elke student ondertussen wel duidelijk geworden. Door willen gaan met je eigen vrije leven. De studenten herkennen dat wel.

5. Een laatste vraag

De tijd is rijp voor de laatste vraag. Officieel de derde sleutel die ik inbreng, en waar ik de studenten achteraf ook op attendeer. Het is de sleutel van het aanbrengen van een relatie tussen de student en het schilderij. Los van welke methodiek ook is het bovenal een prachtige manier om de diepte in te steken. 'Als dit nu een voorstelling, een verhaal, uit de Bijbel is, wie zouden deze twee mannen dan kunnen zijn?' De klas is er opeens stil van. De hilariteit is weg en je ziet het denken op gang komen. Kennen ze verhalen uit de Bijbel waarin een oude man heel erg gericht is op een jonge man? Voorzichtig en opnieuw aarzelend komen er antwoorden. Voor de studenten is dit spannend – je wilt zo graag het goede antwoord geven nu, zeker ook in de sfeer die ontstaan is. Als docent weet ik dat ik ze gelijk gerust kan stellen, omdat er bijna geen fout antwoord mogelijk is. Het gaat er immers om dat ze nadenken over Bijbelse voor-

beelden van een heel betrokken relatie tussen een oudere en een jongere man. Alles wat in die buurt komt, is goed. Op het eerste antwoord: 'Ik dacht eigenlijk gelijk aan Eli en Samuel', wordt instemmend door de klas geknikt. 'Leg eens uit?' vraag ik voorzichtig door. 'Nou, dat moment dat Samuel door de Heere geroepen wordt. Dat de Heere tegen hem praat, hem het oordeel van Eli's huis aanzegt. En als Eli hem dan vraagt te vertellen wat God tegen hem gezegd heeft. Je ziet hier de jonge Samuel aarzelen en afweren. Eigenlijk wil hij deze boodschap helemaal niet aan Eli vertellen. Maar je ziet ook dat Eli *echt* wil weten wat God gezegd heeft.' Een andere student reageert. 'Ik dacht aan Paulus en Timotheüs. Paulus, die zo ontzettend betrokken is bij de gezonde geestelijke ontwikkeling van de jonge Timotheüs en hem vermaant op het rechte pad te blijven.' Een ander reageert daarop: 'Maar Timotheüs reageerde toch niet afwijzend?' De student knikt toegevend. 'Dat klopt wel, maar de hele houding van die oude man deed me toch aan Paulus denken.' Een derde student vult aan: 'Ik dacht aan Samuel en aan Saul, als Saul zonder op Samuel te wachten geofferd heeft. En Samuel hem moet vertellen dat God hem verlaten heeft.' De hele klas knikt instemmend. Er volgen nog een paar voorbeelden. Er heerst een serene stemming in de klas. Elk voorbeeld dat gegeven wordt, roept de studenten op om zich in te leven in de Bijbelverhalen en al kijkend te zoeken naar hoe dat verhaal in dit schilderij zichtbare gestalte zou hebben kunnen gekregen. Heel veel momenten lijken te passen, soms helemaal, soms gedeeltelijk. Alleen de namen van Elisa en Gehazi, aanwezig in de titel van het schilderij, worden niet genoemd.

6. Tot slot

Ik moet naar de afronding van de les toe. De tijd zit erop, ik moet nog afspraken maken over de opdrachten die ze in moeten leveren. Na kort in hogere sferen vertoefd te hebben, moeten we weer terugkeren naar de pragmatiek van alledag. 'Mevrouw, wat stelt het nu echt voor?' Meestal komt die vraag wel aan het eind. Ik doe altijd mijn best om het antwoord niet te geven, zonder dat dat vervelend wordt. Voor een enkele student is dat lastig. Maar het is goed, laat ze hun eigen beeld maar houden, hun eigen invulling. In elke interpretatie kwam toch die hoge betrokkenheid bij God en bij Gods daden naar voren? Of je het nu ziet als een vermaning, een aansporing, of een willen weten wat God gezegd heeft, iedere student heeft de ernst van het Bijbelverhaal gevoeld. Heel kort wijs ik daarop. 'Jullie hebben allemaal gezien hoe bewogen die oude man is, hoe liefdevol en betrokken hij de vermaning geeft. Je hebt het gevoeld, toen je het naspeelde. Hij *weet* de weg en wijst die. Dan fungeert zo'n schilderij opeens als een hemelvenster. In die zichtbare, voelbare bewogenheid zie je dat het hem ernst is, dat het hier om het hart van de zaak gaat. Zit dat ook niet verstopt in al die Bijbelverhalen die jullie hier bij bedachten?' Studenten knikken. Sommigen zijn alweer bezig hun spulletjes op te ruimen. Het moment van stilte en verwondering is weer voorbij.